

Közzététel: 2020. január 14.

A tanulmány címe:

A kérdezőbiztosok képzése nemi alapú erőszak tematikájú kvantitatív adatfelvételekkor

Szerzők:

CSÁNYI GERGELY, a Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskolájának, illetve Pszichológia Doktori Iskolájának PhD-hallgatója
E-mail: csanyiger@gmail.com

DÉS FANNI, a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolájának PhD-hallgatója
E-mail: fannides@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2020.1.hu0034>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) *Statisztikai Szemle* c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, hasznoszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„*Forrás: Statisztikai Szemle* c. folyóirat 98. évfolyam 1. számában megjelent, **Csányi Gergely, Dész Fanni** által írt, 'A kérdezőbiztosok képzése nemi alapú erőszak tematikájú kvantitatív adatfelvételekkor' című tanulmány (link csatolása)”

7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Csányi Gergely – Dés Fanni

A kérdezőbiztosok képzése nemi alapú erőszak tematikájú kvantitatív adatfelvételekkor

Training of interviewers for gender-based violence-themed quantitative surveys

CSÁNYI GERGELY, a Pécsi Tudományegyetem
Demográfia és Szociológia Doktori Iskolájának,
illetve Pszichológia Doktori Iskolájának
PhD-hallgatója
E-mail: csanyiger@gmail.com

DÉS FANNI, a Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia Doktori Iskolájának PhD-hallgatója
E-mail: fannides@gmail.com

A nemi alapú erőszak tematikájú kvantitatív adatfelvételek a téma érzékenysége miatt a kérdezőbiztosok speciális „érzékenyítő” és kérdezőtechnikai képzését igénylik, mivel ezeknek a kérdőíveknek a lekérdezése során olyan érzelmileg terhelt vagy fenyegetett interperszonális szituációk alakulhatnak ki, melyek diszkomfort- vagy veszélyérzetet okozhatnak a válaszadónak, illetve a kérdezőbiztosnak; rosszabb esetben retraumatizálhatják az erőszakot átélt válaszadót. A kérdezőbiztosok felkészületlensége egyrészt morális problémákat vet fel, másrészt növelheti a válaszmegtágadás és a disszimuláció kockázatát. A tanulmány azt a tudásanyagot foglalja össze, amelyet a nemi alapú erőszak tematikájú adatfelvételek előtti képzési szakaszban meg kell osztani a kérdezőbiztosokkal, illetve azokat a képzési és interjútechnikai módszereket, melyeket a nemi alapú erőszak adatfelvételek igényelnek.

TÁRGYSZÓ: nemi alapú erőszak, kérdezőbiztos, kérdezőtechnika

Due to the sensitivity of the topic, gender-based violence-themed quantitative surveys require a special ‘awareness-raising’ and interview methodological training of interviewers, since surveys about gender-based violence using computer-assisted personal interviewing may involve emotionally charged or threatening interpersonal situations. These may result in a feeling of discomfort or danger in both the interview subject and the interviewer, and in a worst-case scenario, may even retraumatize a respondent who had previously been the subject of violence. The unpreparedness of interviewers, on the one hand, raises moral problems, and on the other, may increase the risk of response denial or dissimulation. The study collects the knowledge material that needs to be shared with interviewers during the training phase of gender-based violence-themed surveys, and methods of training and interviewing that gender-based violence-themed surveys require.

KEYWORD: gender based violence, interviewer, interview methodology

A KSH (Központi Statisztikai Hivatal) 2019. április 15. és május 31. közötti összeírási időszak alatt hajtotta végre az „Európai uniós kérdőív a férfiak és nők által elszenvedett nemi alapú erőszakról” című, az Országos Statisztikai Program 8044-es számú adatfelvételét. Ez egy előkészítő adatfelvétel volt az Eurostat által 2020-ban lebonyolítani kívánt, nemi alapú erőszak témájú lakossági adatfelvételhez. A kérdőívet az Olasz Statisztikai Hivatal statisztikusai dolgozták ki, és Magyarországon kívül még 12 európai országban kérdezték le. Az adatfelvétel a magyarországi lakosság 18. életévét betöltött reprezentatív, 1500 fős mintán zajlott, CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing – számítógéppel támogatott személyes interjú), CASI (Computer Assisted Self Interviewing – elektronikus önkitöltős adatgyűjtés) és CAWI (Computer Assisted Web Interviewing – internetes önkitöltés) válaszadási módokkal.

A CAPI-módszerrel (is) zajló lakossági adatfelvételek ugyan minden esetben igénylik a kérdezőbiztosok felkészítését logisztikai-technikai, adatvédelmi és kérdezőtechnikai szempontból, de különleges felkészítést igényelnek azok a lakossági adatfelvételek is, amelyek a véleményeknek (attitűdöknek) és tapasztalatoknak (prevalenciáknak) kifejezetten személyes körére kérdeznek rá, intímek vagy valamilyen más okból (például a társadalmi normák szabályozó mechanizmusai miatt) nem szokás róluk (idegeneknek) beszélni. Általánosan nagy válaszadási megtagadással járnak például a keresetet és a vallásosságot firtató kérdések. Ugyanakkor a nemi alapú erőszakra vonatkozó adatfelvételek a személyes kérdéseket is érintő adatfelvételek extrém esetének tekinthetők. A kérdőíven szereplő témák nemcsak, hogy nagyon személyesek és ezért nagyfokú válaszmegtagadás, valamint disszimuláció várható az adatfelvétel során, de a témák affektív terheltsége miatt a válaszadót és a kérdezőbiztosot is érzelmileg nehéz szituációkba sodorhatja. Mindemellett a nemi alapú erőszak lekérdezését olyan objektív körülmények is gátolhatják, melyek a legtöbb adatfelvételnél nem megszokottak, például az elkövető esetleges jelenléte a háztartásban. A szóban forgó adatfelvétel előtt a KSH-ban is különleges „érzékenyítő” és kérdezőtechnikai felkészítők előzték meg a lekérdezést az általános kérdezőbiztos felkészítés mellett. E cikk ezeknek az érzékenyítő és kérdezőtechnikai alkalmak anyagának írott, kibővített és szerkesztett változata, mely összefoglalja egyrészt azt a tudásanyagot, melyet meg kell osztani a kérdezőbiztosokkal a képzés során, másrészt azt, hogy hogyan érzékenyíthetők a kérdezőbiztosok a frontális előadásán túl, harmadrészt konkrét interjútechnikai támpontokat ad a kérdezési szituációhoz.

A cikkben leírtak azt célozzák, hogy a képzésen részt vevő kérdezőbiztosok megfeleljenek a következő elvárásoknak:

1. A kérdezőbiztos kerülje el az erőszakot átélt válaszadók retraumatizációját, és ne növelje annak esetleges szégyenérzetét vagy egyéb diszkomfortérzetét. Kiemelten figyelni kell az ún. áldozathibáztató magatartás elkerülésére.

1.1. A kérdezőbiztos ne növelje a válaszadó hosszú távú pszichológiai terheit;

1.2. csökkentse a disszimulációt és a válaszmegtagadást.

2. A kérdezőbiztos legyen felkészülve a kérdés alatt előálló érzelmileg terhelt vagy kérdezéstechnikailag nehéz szituációk megfelelő kezelésére:

2.1. egyrészt szintén a válaszadó védelmében,

2.2. másrészt a saját védelmében.

3. Végül a kérdezőbiztosnak ismernie kell azokat az intézményeket, amelyek segítséget tudnak nyújtani a bántalmazó környezetben élő embereknek, és szükség esetén ezekhez tudja irányítani őket.

A tanulmány nem érinti az adatfelvételi módszertan kérdőívtervezési és -szerkesztési folyamatát, csak magára a kérdezői szituációra fókuszál.

1. A kérdezőbiztosok elméleti képzésének anyaga

Cambell et al. [2009] kutatásuk során szexuális erőszakot túlélőket kérdeztek arról, hogy mi a legfontosabb számukra egy adatfelvétel során. Az erőszak túlélők számára az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy a kérdezőknek legyen tudása a szexuális erőszak társadalmi háttéréről, hatásairól, következményeiről. Ez is alátámasztja azt, hogy különösen fontos elméleti képzést tartani a kérdezőbiztosoknak a nemi alapú erőszakról szóló adatfelvételek során.

Tanulmányunk első fejezetében azokat az alapvető ismereteket tárgyaljuk, melyekkel a kérdezőbiztosoknak rendelkezniük kell, hogy a megfelelő érzékenységgel és felkészültséggel álljanak neki az interjúknak az interjúalany és saját védelmük, valamint a disszimuláció és válaszmegtagadás csökkentése érdekében.

1.1. Nemi alapú erőszak

A nemi alapú erőszak kifejezést akkor használjuk, amikor az elkövetett erőszak oka arra vezethető vissza, hogy az áldozatnak mi a biológiai neme, és ehhez milyen társa-

dalmi nemi szerepeket társítunk (*Walby–Towers–Francis* [2014]). Ebből következően az erőszakot, az adott ember ellen annak neme miatt követik el. Az *EIGE* [é.n.] (European Institute for Gender Equality – Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete) a nemi alapú erőszakra a következő definíciót használja: „A nemi alapú erőszak egy olyan jelenség, aminek gyökere a társadalomban meglévő nemi egyenlőtlenségekben található, és jelenleg is az egyik leggyakoribb megsértése az alapvető emberi jogoknak a társadalmakban. A nemi alapú erőszak a nőket és a férfiakat egyaránt érint, nagy többségében azonban nők az érintettek.” A gyermekek elleni szexuális visszaélésnek például fiúgyermekek is áldozatai, azonban a felmérések többsége azt bizonyítja, hogy a lányok jóval nagyobb arányban lesznek áldozatai incesztusnak, illetve gyermekek elleni szexuális visszaélésnek (*Heise–Ellsberg–Gottmoeller* [2002]).

A nemi alapú erőszak következő formáit szokás megkülönböztetni: gyermekbántalmazás, családon belüli/párkapcsolati erőszak, szexuális zaklatás (stalking), szexuális erőszak, lányok és gyermekek elleni szexuális visszaélés, női nemiszervcsonkítás, szexuális célú emberkereskedelem (*Kelly* [2003]). A nemi alapú erőszakot jellemzően nők ellen követik el, azonban az, hogy az adott társadalmi struktúrában milyen nemi alapú erőszakformák jelennek meg tipikusan, erősen függ annak kultúrájától. Például a női nemiszervcsonkítás vagy a „becsületgyilkosság”¹, ami a nők elleni erőszak gyakori formája a Közel-Keleten, Európában nem jellemző (*Krantz–Garcia-Moreno* [2005]). Ugyanakkor ezeknek az erőszakformáknak közös jellemzője a szisztematikusság, a folytonosság és az, hogy általában már meglévő hatalmi struktúrákba integráltak.

1.2. A trauma

A nemi alapú erőszak pszichológiai hatását leginkább a trauma szóval tudjuk megragadni. A trauma szó eredetileg a baleseti sebészetben használatos kifejezés volt (*Erős* [2007] 15. old.), orvosiilag releváns (mondhatni „jelentős”) sebekre, sérülésekre vonatkozott. A *pszichés* trauma kifejezés XIX. századi kialakulásakor megőrizte sebészeti analógiáját, és valamely külső behatás által keletkezett („jelentős”) *lelki seb* megjelölésére használták. A XIX. század végén és a XX. század elején a traumakoncepció iránti fokozódó érdeklődés szoros összefüggésben állt egyrésről a technikai, főleg hadászati modernizáció okozta veszélyek fokozódásával, másrésről a viselkedés- és társadalomtudományok, illetve a feminista diskurzusok nyomán a szexuális erőszak és a családon belüli erőszak felé forduló figyelemmel (*Erős* [2007] 15. old.). A pszichoanalízis kezdeti szakaszában a traumás neurózisokat *Freud* is a háborúhoz, a vasúti szerencsétlenségekhez és más „megrendítő életveszedelmek-

¹ Nők, lánygyermekek meggyilkolása a báty vagy az apa által, amiatt, hogy „szégyent hozott” a családra. Például ok lehet a becsületgyilkosságra a házasságon kívüli szex (*Krantz–Garcia-Moreno* [2005]).

hez” kötötte (Freud [1986] 226. old.). Ugyanakkor a modern traumaelméletek nagyrészt nem a lelki sebet okozó külső behatásra, annak traumatikus jellegére fókuszálnak (Caruth [1996]), hanem a külső behatás és az azt elszenvedő pszichés apparátusának kapcsolatára. Ebben az értelmezésben a trauma egy reakciónak tekinthető, azokra a külső behatásokra, amelyeket az azt elszenvedő nem tud a „megszokott” módon feldolgozni. Máshogy fogalmazva az a külső behatás traumatikus, amely valamiért az azt elszenvedő számára érzelmileg feldolgozhatatlan. A trauma „a szubjektum életében olyan esemény, amelyre jellemző, hogy a személyiséget ért fizikai, illetve pszichés ingerek együttese az egyén adott fejlettségi szintjén, illetve állapotában meghaladja tűrőképességét, és a megszokott vagy rendelkezésre álló eszközökkel az egyén nem képes a pszichés sérülést okozó ingeregyüttes elhárítására, megszüntetésére, hatékony feldolgozására, illetve a korábbi egyensúlyi állapot visszaállítására” (Virágh [2011] 162. old.). Tehát a trauma az „én zavara” (Leys [2000] 16. old.), mivel a traumatikus hatások vagy események nem illeszthetők be az „én-narratívába”², annak feldolgozatlansága miatt nem integrálhatók az ént meghatározó élettörténetbe. Ennélfogva a trauma törést eredményez az élettörténet folytonosságában, és így a saját szelfhez,³ valamint a külvilághoz való viszonyt is megváltoztatja.

1.2.1. A trauma személyközi szempontjai

Ferenczi Sándorhoz ([1971], [1982], [1997]) a téma legkiemelkedőbb úttörőjéhez kötődik a kétlépcsős (bifázisú) traumaelmélet. Ferenczi arra hívja fel a figyelmet, hogy a kisgyermekkel történő traumatikus események feldolgozhatatlanságához, az élettörténetbe való beilleszthetlenséghez hozzájárul a közvetlen társas környezet (gyermekeknél sokszor a szülők) negligáló reakciója. Az esemény ebben az értelmezésben attól (is) lesz traumatikus, hogy nincs aki segítsen a feldolgozásban, meghallgassa az arról szóló narratívát. A szülők reakciója – miszerint „nem történt semmi” vagy „katonadolog” – az események elfojtására kényszerítik a potenciálisan traumatikus eseményt átélő gyermeket. Ebben az értelmezésben a trauma a társas külvilág reakciójától is függ, és a fájdalom elvitatása, a negligáló, meg nem törtétté tevő reakció vagy a valóság átírása (Lénárd–Tényi [2001]) önmagában is traumatikus tapasztalat, és részben ez az, ami megakadályozza a fájdalmas esemény beillesztését az ént alkotó narratívába.

A kétlépcsős traumaelmélet alapvető hozadékkal szolgál a felnőttkori traumák megértésében is. Ha valakit bántalmazás ér és a társas-társadalmi reakció negligáció, „a nem tudomásulvétel”, a társas meg nem törtétté tétel könnyen internalizálódik, és az én-narratívába beépíthetetlené, tehát traumává válik. Ez alapján a szűkebb társas

² Az élettörténet, mely alapján meghatározódik az ember énképe, személyes identitása.

³ Önkép, az ember önmagáról alkotott pszichés reprezentációja.

és a tágabb társadalmi környezet attitűdjei a potenciálisan traumatikus eseményekre a traumatizáció folyamatában döntőnek bizonyulnak. Az attitűdök pedig a társadalmi érték- és normarendszerbe ágyazódnak, tehát az olyan meggyőződések, mint például „magánügy a családon belüli erőszak”, könnyen járnak együtt olyan magatartással, miszerint a családon belüli erőszak szemtanúi udvarias figyelmetlenséggel (*Goffmann* [1963]) reagálnak az erőszakra, mely magatartás a traumatizáció részévé válik. Ha a társas környezet megtagadja a verbalizálás lehetőségét, az belső verbalizálhatatlansággá, elfojtássá válik. Így *Ferenczi* megállapítása, hogy a „nem tesz semmit” vagy a „nem történt semmi” attitűd az, ami valójában traumává teszi a potenciálisan traumatikus eseményt (*Ferenczi* [1982] 428. old.). A felnőttekre is igaz, hogy a potenciálisan traumatikus eseményekre vonatkozó társadalmi normák, attitűdök is ugyanolyan fontosak a trauma szempontjából, mint az esemény és a psziché.

1.2.2. Mikrotraumatizáció

Ferenczi volt az úttörője annak is, hogy a traumaelmélet a kitüntetett traumatikus eseménytől az ún. mikrotraumatizáció felé forduljon (*Lénárd–Tényi* [2001] 158. old.). Míg a klasszikus (például freudi) traumaelmélet egy kitüntetett traumatikus esemény köré („megrendítő életveszedelem”) építette fel traumakoncepcióját, addig a mikrotraumatizációs elméletek a (társas) környezet és az interperszonális kapcsolatok folyamatos („mindennapi”) traumatikus jellegére fókuszálnak.

Ez az elméleti keret felhívja a figyelmet arra, hogy a kitüntetett („intenzív”) traumákhoz hasonló hatása van a folyamatos mikrotraumáknak való kitettségnek. A társas környezet elnyomó vagy totalitárius jellege (*Herman* [2011] 123. old.), illetve az emberi kapcsolatok fenyegető, elbizonytalanító vagy kényszerítő „esztétikája” (*Bolas* [2018]), amelynek valaki hosszabb időn keresztül ki van téve, ugyanúgy az én zavarát okozhatják, mint egy kitüntetett traumatikus esemény. Mivel a nemi alapú erőszak áldozatai a legtöbb esetben otthoni, családi vagy munkahelyi környezetben valamilyen állandósult hatalmi viszonyokba beágyazva szenvedik el az erőszakot, ritkább az egy kitüntetett traumához kapcsolódó traumatizáció, sokkal gyakoribb a bántalmazó környezetben hosszabb ideig kitett folyamatos (mikro)traumatizáció.

1.2.3. A trauma hatásai

A traumatikus élmények hosszú távú hatást váltanak ki az énben, és ezáltal a viselkedésben, a kommunikációban is. Egyrészt, mert az ún. poszttraumás tünetek igen sokfélék, másrészt, mivel sokszor egyáltalán nem drámaiak vagy szembetűnők, nagyon nehéz felismerni őket. A trauma egyaránt járhat ún. emléketöréses tünetekkel (tehát azzal, hogy a traumát elszenvedő képzeletben folyamatosan újraéli a traumát),

vagy épp ellenkezőleg, amnéziás tünetekkel (a traumatikus események teljesen kieshetnek a hozzáférhető memóriájából), illetve túláradó intenzív érzéskavalkáddal vagy apátiával, levertséggel. Ehhez igazodva a traumán átesett viselkedése is lehet ingerült, illetve impulzív vagy ennek ellenkezője: gátolt és apatikus (*Herman* [2011] 66. old.). A kommunikációban is megnyilvánulhatnak ezek a különböző (gyakran szélsőséges) viselkedésmódok, így interjúszituációban szintén sokféleképpen reagálhat a traumát átélt kérdezett személy.

Egy lehetséges traumára adott reakció a traumás kötődés, illetve az azonosulás az agresszorral (*Freud* [1994] 76–84. old., *Ferenczi* [1971] 220–222. old.). Ilyen esetekben az erőszakot átélt személy számára a saját akarata és a külvilág történései annyira összeegyeztethetetlenek, hogy ez feldolgozhatatlanná válik számára, és úgy oldja fel a pszichológiai feszültséget, hogy az agresszort magába vetíti, fantáziájában azonosul vele, kötődni kezd hozzá. Ennek a pszichológiai mechanizmusnak egy szélsőséges példája az ún. Stockholm-szindróma, melyet emberrablás áldozatainál figyeltek meg, akik egy bizonyos elzártságban töltött idő után kötődni kezdtek elrablójukhoz.

1.2.4. A trauma verbalizációja

Ahogy azt korábban írtuk, a traumatikus esemény nem illeszthető be az én-narratívába, illetve a traumatikus emlék ellenáll a „normál” memóriába integrálásnak (*Van der Kolk* [2014] 171–183. old.). Ily módon a traumatikus esemény emlékképként „enkapszulálódik” [elszigetelődik – szerz.] (*Erős* [2001] 150. old.), gyakran vizuálisan vagy affektíve felidézhető, de beszélni nem tud róla az azt átélő – tehát a traumatikus tapasztalat az átélő számára gyakran verbalizálhatatlan vagy nehezen verbalizálható.

A traumára adott gyakori pszichológiai reakció a meg nem történtté tétel (*Freud* [1994] 50–66. old.). Ez vagy fantáziában történik, tehát egy képzeletbeli visszatérés-ként a trauma előtti én-narratívához, illetve a trauma előtti „boldog” állapotba (*Ferenczi* [1971] 223. old.), vagy pedig úgy, hogy a traumát átélt tisztában van az átélt traumával, képes azt felidézni, de úgy beszél és cselekszik, mintha nem történt volna meg (*Freud* [1994] 60–66. old.).

A traumatikus élmények pszichológiai verbalizálhatatlansága sokszor együtt hat a nemi alapú erőszak szociológiai verbalizálhatatlanságával, melyek miatt az áldozat „magánügyként” vagy szégyellnivalóként értelmezi a traumatikus eseményt. Megtörténhet, hogy nem teljesen emlékszik, mi történt vele pontosan, csak annyit érez, hogy „valami szégyellnivaló”.

A nemi alapú erőszakra gyakran különösen nehéz beszélniük az azt átélőknek, amivel a kérdezőbiztosoknak az adatfelvételkor is tisztában kell lenniük.

1.2.5. Retraumatizáció

Retraumatizációnak nevezzük, amikor a traumatikus eseményt átélt áldozat valamely külső inger (trigger) hatására részben vagy egészben újraéli a traumatikus eseményt. Mivel a traumatikus események nem „normális” módon épülnek be a memóriába, amellet, hogy sokszor maguktól nehezen idézhetők fel, bizonyos külső hatásokra könnyen előtörhetnek. A kérdezőbiztosok képzésének legalapvetőbb eleme a retraumatizáló, illetve az áldozathibáztató magatartás elkerülésére irányuló képzési szakasz.

1.3. Áldozathibáztatás

Az egyik legalapvetőbb potenciónalisra retraumatizáló trigger a kérdezőbiztosok részéről az áldozathibáztató attitűd. Akkor beszélünk áldozathibáztatásról, amikor az áldozat felelősségét firtatják az ellene elkövetett erőszak kapcsán. Az áldozathibáztatás a patriarchális társadalmak alapvető viszonyait tükrözi a nők felé, egyrészt a nők élményeinek megkérdőjelezése révén, másrészt a megtörtént bűncselekmények (szexuális erőszak, párkapcsolati erőszak, gyermekek elleni szexuális visszaélés) megkérdőjelezésével, eltüntetésével, magánügyként kezelésével (Spronz [2016]). Mivel – mint ahogy azt korábban kifejtettük – a trauma részint személyközi viszonyokban strukturálódik, így annak elvitatása, hogy az áldozattal valami tőle független esemény történt, amely feldolgozhatatlan volt, a jogos fájdalom elvitatásaként értelmeződik számára. Sok kutatás bizonyítja, hogy a traumatizált áldozatokra az áldozathibáztató attitűd egyrészt retraumatizáló hatással lehet, másrészt az erőszak által okozott trauma feldolgozását sokszor késlelteti az áldozatok által átélt trauma (folyamatos) megkérdőjelezése, felelősségük firtatása az ellenük elkövetett erőszak megtörténtében (Grubb–Turner [2012]). Ugyanakkor az áldozatban felkeltett büntudatérzet növelheti a disszimuláció esélyét.

Jellemzően az áldozathibáztatás gyakoribb a férfiak, mint a nők körében (Chapleau–Oswald–Russel [2008], Nyúl *et al.* [2018]). Az áldozathibáztatásban az is befolyásoló tényező lehet, hogy valaki mennyire hasonlít vagy különbözik az áldozattól és az elkövetőtől, így mennyire tud azonosulni az áldozattal vagy éppen az elkövetővel (Grubb–Harrower [2008], Van der Bruggen–Grubb [2014]). Az is erősítheti az áldozathibáztatás mértékét, ha az áldozat nem felel meg az elvárt, hagyományos nemi szerepeknek (Capezza–Arriaga [2008]). A kutatásokból az is kiderül, hogy a férfiakat, akik szexuális erőszak áldozatai lesznek, jóval nagyobb arányban hibáztatják, mint a nőket (Grubb–Harrower [2008]; Van der Bruggen–Grubb [2014]).

Magyarországon a szexuális erőszak áldozataival kapcsolatban az áldozathibáztató attitűd csökkent az elmúlt húsz évben, de még mindig a nők 22,9 és a férfiak

27,6 százaléka hibáztatja a szexuális erőszak áldozatait. Azon nézet, hogy a nők felelősek a megtörtént párkapcsolati erőszakért, jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedekben: 1998 és 2012 között 65-ről 16 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik azt gondolják, hogy a párkapcsolati erőszak az áldozat szégyene (Tóth [2018]).

A *Patent Egyesület* [2019] (Patriarchátust Ellenzők Társasága) kutatása rámutat, hogy Magyarországon az áldozathibáztatás gyakran előfordul a hatóságok, segítő szakemberek részéről is, amikor nők elleni erőszak ügyekkel találják szemben magukat. Az áldozathibáztatás különösen káros, esetlegesen retraumatizáló tud lenni akkor, ha olyanok követik el, akik állami intézményt képviselnek, akikről az áldozatok segítséget várnának. Mivel a megkérdezettek szemében a kérdezőbiztosok is egy nagy presztízsű szakértői (állami) intézményt képviselhetnek, ezért is különösen fontos az utóbbiak részéről az áldozathibáztató attitűd – és az abból következő magatartás – elkerülése.

Az áldozathibáztatás társadalmi beágyazottságára és annak okaira négy meghatározó elméleti megközelítést találunk a kapcsolódó szakirodalomban. Az első annak okait az ambivalens szexizmusra vezeti vissza, a második a világ igazságosságába vetett hitre helyezi a hangsúlyt, a harmadik a nemi szocializációt tartja a fontosnak, míg a negyedik a nemi alapú erőszakot övező mítoszokra helyezi a hangsúlyt (Crippen [2015]). A következőkben az első három megközelítést nézzük át részletesebben, majd a különböző nemi alapú erőszakot övező mítoszokat külön-külön is tárgyaljuk a statisztikai adatok tükrében.

1.3.1. Ambivalens szexizmus

Az ambivalens szexizmus az ellenséges szexizmus és a jóindulatú szexizmus különböző kombinációit foglalja magában. A nők felé egyértelműen lenéző és rosszindulatú megnyilvánulásokat nevezük ellenséges szexizmusnak, ami főként azoknak a nőknek a büntetéséül szolgál, akik nem felelnek meg „eléggé” az elvárt társadalmi nemi szerepeknek, a feminin elvárásoknak. Jóindulatú szexizmusról akkor beszélünk, amikor a nők társadalmi nemi szerepe szerint tapasztalunk olyan megnyilvánulásokat, aminek szintén a nők lenézése az alapja, azonban udvarias gesztusokként tekintünk rá. Ilyen például, amikor a nőket annak alapján akarják „megvédeni”, hogy a „gyengébbik nemhez” tartoznak (Glick–Fiske [1997]). Több kutatás is bizonyítja, hogy azok az emberek, akik rendelkeznek jóindulatú szexista attitűdökkel, megengedőbbek például a szexuális erőszak jelenségével, és nagyobb arányban tartják az áldozatot is felelősnek az ellene elkövetett erőszak megtörténtében (Lonsway–Fitzgerald [1994], Capezza–Arriaga [2008], Grubb–Turner [2012]). Legfőképpen akkor, hogyha az áldozat nem felel meg a hagyományos nemi szerepeknek. Például családon belüli erőszak esetén lehet tipikus oka a hibáztatásnak az, ha egy nő ahelyett, hogy otthon maradna a gyermekekkel, inkább karriert épít. Tehát a feltételezés szerint azért érdemli meg a bünte-

tést, mert nem felel meg a hagyományos nemi szerepeknek (Capezza–Arriaga [2008]). Másik példa, ha a szexuális erőszak áldozata férfi, megkérdőjeleződik a maskulinitása azáltal, hogy nem tudja megvédeni magát az erőszak ellen. Tehát biztosan hozzájárul valahogy ahhoz, hogy az erőszakot elkövessék ellene, például nőiesen viselkedik (Chapleau–Oswald–Russel [2008]). Míg a nőket jellemzően a nekik tulajdonított vagy létező személyiségjegyeik miatt hibáztatják az ellenük elkövetett erőszakért, a férfiakat a viselkedésükért (Van der Bruggen–Grubb [2014]).

1.3.2. A világ igazságosságába vetett hit

Az igazságos világba vetett hit elmélete azon alapszik, hogy az emberek többségének van egy általános hite azzal kapcsolatban, hogy a világ alapvetően egy biztonságos hely, ahol mindenki azt kapja, amit megérdemel. Ennek megfelelően, ha valakivel rossz dolog történik, akkor azért ő a felelős. Az igazságosságba vetett hit segít megőrizni az emberek biztonságérzetét a világban, segít abban, hogy eltávolítsák maguktól a fenyegetést, miszerint velük is történhetnek igazságtalan, rossz dolgok (Lerner [1980]). Az igazságos világba vetett hitből tehát automatikusan következik az áldozathibáztatás: pont azokat a meghatározó társadalmi egyenlőtlenségeket tagadja el, amelyek például a nők elleni erőszaknak is társadalmi kontextust teremtenek (Hayes–Lorenz–Bell [2013]). Pontosan emiatt e hit sokszor jár együtt szexista attitűdökkel, illetve a nemierőszak-mitoszok elfogadásával (Nyúl et al. [2018]). Sok esetben társítható továbbá vallásos hittel, konzervatív politikai nézetekkel és az autoriter rezsimek hatékonyságába fektetett bizalommal (Hayes–Lorenz–Bell [2013]). A kutatások azt bizonyítják, hogy azok az emberek, akik hisznek az igazságos világban, nagyobb valószínűséggel hibáztatják a bűncselekmény áldozatait a nők elleni erőszak esetekben is (Grubb–Turner [2012]).

1.3.3. Nemi szerepek és nemi szocializáció

A társadalmi nemi szerepek és a nemi szocializáció az, ami többek között újratermeli a nők és a férfiak közötti hatalmi hierarchiát a társadalomban. Ezek maskulin és feminin szerepekre szocializálják az embereket attól függően, hogy milyen elsődleges nemi szervekkel születnek (West–Zimmerman [1987]). Az elméleti megközelítés, amely a nemi szocializációra helyezi a hangsúlyt az áldozathibáztatás esetében, kiemeli, hogy a társadalom a szexuális erőszak bizonyos formáit a társadalom által konstruált és elfogadott szexualitás részeként tekinti. Az a hierarchia és elnyomás, ami a szocializáció során, valamint a társadalmi intézmények által kialakul férfiak és nők között, ugyanúgy jelen van a szexualitásban. Azt tartjuk „normálisnak”, ha a férfiak dominánsan viselkednek a szexben, a penetrációt tekintjük szexnek, a patriarchális társadalom a férfiak szexuális kielégülésében

látja a szex lényegét, a férfiaknak aktív, a nőknek passzív szerepet keret. Ebből fakadóan a nők ellen elkövetett erőszak is sokszor a szex „természetes” részeként értelmeződik, a szex a nők elnyomásának egyik eszközévé válik (*MacKinnon* [1989]). Ugyanakkor a pornóipar növekedésével és azzal, hogy a digitalizáció révén szinte bárki számára bárhol és bármikor elérhető az egyre erőszakosabb pornófilmek, a nők ellen elkövetett erőszak még hangsúlyosabban a szex természetes velejárója (*Kardos–Sudár* 2019).

1.4. Nemi alapú erőszakmítoszok

A patriarchális társadalmakban a nemi szocializáció, a nők alacsonyabb rendűként kezelése és az interperszonális erőszak elfogadottsága miatt – főként, ha az nők ellen történik – mítoszszerű elképzelések, magyarázó- és forgatókönyvsémák élnek a nemi erőszakra. Jellemzően minél inkább lenézi valaki a nőket, hisz a hagyományos nemi szerepek fontosságában és elfogadja az erőszakot, annál inkább hisz a nemi alapú erőszakot övező mítoszokban is (*Burt* [1980]). A kutatások azt bizonyítják, hogy azok az emberek, akik szexista nézetekkel rendelkeznek, az említett mítoszokat is sokkal nagyobb valószínűséggel képviselik, illetve fogadják el (*Nyúl et al.* [2018], *Burt* [1980]). A nemi alapú erőszakot övező mítoszok olyan előfeltételezéseként működnek az interjúszituációban, melyek hajlamosítanak az áldozathibáztató magatartásra. Ezért a kérdezőbiztosok képzése során különösen fontos statisztikailag rámutatni ezeknek a mítoszoknak az adatokkal való szembenállására.

Magyarországról utoljára 2012-ben kérdeztek le, és 2014-ben publikáltak (*FRA* [2014a], [2014b]) a 18 és 74 év közötti női lakosságra reprezentatív⁴ felmérést a nők elleni erőszak előfordulási arányairól. A kutatást az FRA (European Union Agency for Fundamental Rights – Európai Unió Alapjogi Ügynöksége) készítette 1 500 fős mintán.⁵ A nemi alapú erőszakot övező legfontosabb mítoszokat e felmérés eredményeinek kontextusában tárgyaljuk.

1.4.1. A nemi alapú erőszak marginális jelenségnek feltételezése

A témát övező egyik legalapvetőbb mítosz, hogy a nemi alapú erőszak egy nagyon ritka jelenség (*Payne–Lonsway–Fitzgerald* [1999]).

⁴ A mintavétel kétlépcsős klaszterezett eljárás volt, melyben a klasztereken belül egyenlő eséllyel kerültek be a háztartások a mintába. Bővebben lásd (*FRA* [2014c] 13–15. old.). Az FRA-felmérés publikációiban (*FRA* [2014a], [2014b], [2014c]) megtalálhatók a fogalmak magyarázatai és további részletek is.

⁵ Ahogyan az itt tárgyalt kutatás esetében is a kérdezők külön képzést kaptak a kérdéssel kapcsolatos várható kihívásokról, a 2012-es FRA-kutatás esetében is a témához értő civil szervezetek készítették fel a terepen kérdőíveket kitöltő embereket (*FRA* [2014c]).

1. táblázat

Reprezentatív felmérés a magyar női lakosság körében arról, hogy élt-e át nemi alapú erőszakot, 2012
(Representative survey among women in the Hungarian female population about whether they have ever been victims of gender-based violence, 2012)

Élt-e át	15 éves kora előtt	15 éves kora óta	Az adatfelvételt megelőző 12 hónapban
	százalék		
fizikai erőszakot partner részéről?		19	5
szexuális erőszakot?	5	9	3

Forrás: FRA [2014a].

Az eredményekből látható, hogy a 2012-es adatfelvétel időpontjában a magyar nők majdnem egyötöde, tehát közel egymillió nő volt érintett a nemi alapú erőszak valamilyen formájában 15 éves kora óta és közel negyed millió nő az interjút megelőző 12 hónapban. A nemi alapú erőszak Magyarországon is az egyik leggyakoribb megsértése az alapvető emberi jogoknak.

1.4.2. Annak feltételezése, hogy a nemi alapú erőszak csak bizonyos csoportokat érint

Az előző feltételezéshez kapcsolódóan az is elterjedt nézet, hogy az csak bizonyos csoportokat érint, vagy csak bizonyos típusú emberek válnak nemi alapú erőszak áldozatává (*Lonsway–Fitzgerald [1994]*). Ezek a feltételezések általában az alacsonyabb iskolai végzettségű vagy marginalizált csoportokra szorítják a nemi alapú erőszak jelenségét.

2. táblázat

A magyar női lakosság körében nemi alapú erőszakot elszenvedők iskolai végzettségük szerint, 2012
(Victims of gender-based violence in percentage of the Hungarian female population, by qualifications, 2012)

Iskolai végzettség	Élt-e át szexuális erőszakot	
	15 éves kora óta?	az adatfelvételt megelőző 12 hónapban?
	százalék	
Maximum általános iskolát végzett	7	3
Érettségizett	9	4
Diplomás	7	1

Forrás: FRA [2014a].

A 2. táblázat szerint egyáltalán nem igaz, hogy csak a legkevésbé iskolázott társadalmi rétegek vannak kitéve a nemi alapú erőszaknak.

3. táblázat

A magyar női lakosság körében a partnertől fizikai erőszakot elszenvedők iskolai végzettségük szerint, 2012
(Victims of physical partner violence in percentage of the Hungarian female population, by qualifications, 2012)

Iskolai végzettség	Élt-e át fizikai erőszakot partnere részéről	
	15 éves kora óta?	az adatfelvételt megelőző 12 hónapban?
	százalék	
Maximum általános iskolát végzett	20	9
Érettségizett	19	3
Diplomás	17	3

Forrás: FRA [2014a].

Az *FRA* [2014a] felméréséből az is kiderül, hogy az értelmiségi vagy felsővezetői állásban dolgozó nők 74-75 százaléka tapasztalt már szexuális zaklatást az élete folyamán, valamint egynegyede az adatfelvételt megelőző 12 hónapban is ki volt téve a szexuális zaklatásnak.

1.4.3. Annak feltételezése, hogy a nemi alapú erőszak általában nem súlyos

Egy, a nemi alapú erőszakot övező másik mítosz, hogy az általában nem súlyos. A kutatások azt bizonyítják, hogy az emberek sokszor a szex normális részeként tekintenek a szexuális erőszak bizonyos formáira (*Crippen* [2015]). Bizonyos fokú erőszakot sokszor elfogadhatónak tartanak a párkapcsolatban, ezzel együtt a nemi alapú erőszakot „egy-két pofonra” bagatellizálják (*Loseke* [1989], *Muehlenhard–Kimes* [1999]).

Az *FRA* [2014a] felméréséből jól látható, hogy a nemi alapú erőszak sokszor súlyos kimenetelű.

4. táblázat

A bántalmazott nők körében 15 éves kor óta partnertől elszenvedett legsúlyosabb erőszak következménye, 2012
(Percentage of the most serious consequences of physical partner violence experienced by abused women since the age of 15, 2012)

Elszenvedett legsúlyosabb erőszak következménye	Százalék
Horzsolás, felületi sérülés	36
Sebek, fícam, égés	8
Törött csont vagy fog	8
Agyrázkódás vagy más agysérülés	2
Belső vérzés	2
Vetélés	2

Forrás: FRA [2014a].

1.4.4. Annak feltételezése, hogy a nemi alapú erőszakot általában idegenek követik el

A nemi alapú erőszak legfontosabb jellemzői közé tartozik, hogy többnyire ismerősök, munkatársak vagy családtagok követik el. Sokszor az áldozatok nemcsak ismerik az elkövetőt, hanem együtt is élnek vagy dolgoznak vele, így nem egyszeri esetként történik meg, hanem szisztematikusan ismétlődik, és jellemzően valamely hatalmi viszonyba (felnőtt-gyermek, főnök-beosztott, férj-feleség) ágyazódik a cselekmény (*Watts–Zimmerman* [2002]). Emellett a nemi alapú erőszak szisztematikus mivolta miatt nem választható le az erőszak kontextusáról, tehát például, hogy milyen társadalmi struktúrákba beágyazódva történik, milyen viszonyban van az áldozat az elkövetővel, mennyi ideje tart az abúzus. Ahogyan az is gyakori, hogy az erőszakformákat nem lehet ebben az értelemben megkülönböztetni egy éveken át tartó szisztematikus abúzusfolyamatban, mert jellemzően egyszerre többféle erőszak is jelen van a bántalmazó viszonyban (*Walby–Towers–Francis* [2014]). Az erőszakon alapuló párkapcsolatoknak például megvannak a jellemző mechanizmusai, amin keresztül a bántalmazó férfiak szisztematikusan fenntartják a társadalom által felruházott hatalmukat a partnerük felett. Ilyen az erőszak ciklikussága, amiben a következő fázisok folyamatosan követik egymást: a „mézeshetek időszaka”, melyet az erőszak felgyülemlésének időszaka követ, végül az erőszak kitörése következik. A másik jellemző mechanizmus az erőszak eszkalálódása, tehát ahogy a bántalmazó partner a kapcsolat folyamatában egyre erőszakosabb lesz, azzal párhuzamosan a partnere az idővel egyre kiszolgáltatottabbá válik számára (*Bancroft* [2003]).

Az FRA-adatfelvételtől jól látható, hogy a nemi alapú erőszakot Magyarországon is legtöbbször a partner követi el.

5. táblázat

A magyar női lakosság körében elkövetett nemi alapú erőszak az elkövetője szerint, 2012
(Victims of gender-based violence in percentage of the Hungarian female population, by perpetrator type, 2012)

A nemi alapú erőszak elkövetője	Élt-e át szexuális erőszakot	
	15 éves kora óta?	az interjút megelőző 12 hónapban?
	(százalék)	
Nem partner	3	1
Partner	7	2

Forrás: FRA [2014a].

A nem partner által elkövetett nemi alapú erőszak esetében csupán 26 százalék az ismeretlen elkövetők aránya.

6. táblázat

A bántalmazott nők körében 15 éves kor óta nem partner részéről elszenvedett szexuális és fizikai erőszak az elkövető szerint, 2012
(Percentage of sexual and physical non-partner violence experienced by abused women since the age of 15, by perpetrator type, 2012)

A szexuális és fizikai erőszak elkövetője	Százalék
Valaki az iskolai környezetből	11
Valaki munkahelyi környezetből	5
Rokon vagy családtag	32
Barát vagy ismerős	14
Egyéb ismert személy	30
Idegen	26

Forrás: FRA [2014a].

1.4.5. Annak feltételezése, hogy a nemi alapú erőszakot általában a rendőrség és az igazságszolgáltatás kezeli

Walby [2000] a nemi viszonyok négy intézményrendszerét különbözteti meg (a gazdaságot, államigazgatást, erőszakot, civil társadalmat), melyek fenntartják a nők elnyomását és folyamatos interakcióban vannak egymással. Tehát a nők elleni erőszak nemcsak a férfiak társadalom által felruházott hatalmát mutatja a nők felett, hanem annak szisztematikus fenntartására is eszközként szolgál (*Young [1990]*). A társadalmi felhatalmazásnak része az is, hogy a nők elleni erőszaknak gyakran nincs következménye. Sokkal kisebb arányban tartják büncselekménynek és sokkal kisebb arányban járnak következménnyel, mint más erőszakos büncselekmények, melyeket jellemzően férfiak követnek el férfiak ellen (*Walby–Towers–Francis [2014]*). A társadalmi berendezkedés része, hogy a nők többsége végzi a háztartási, gondoskodási munkákat a háztartásban, tehát munkájuk (egy része) láthatatlanná válik, a privátszférában marad. Ezáltal sokszor gazdaságilag is teljesen kiszolgáltatottá válnak partnerüknek (*Fraser [1990]*), többnyire ezért is nehéz elmenekülni egy bántalmazó párkapcsolatból (*HWL–RRC [2013]*): sokaknak egyszerűen nincs hova és nincs anyagi lehetőségük a menekülésre, ezért sem indítanak rendőrségi eljárást az elkövető ellen. A köz- és a privátszféra szétválasztása önmagában megteremti azt a dichotómiát, ami sokszor a család intézményében, a privátszférában határtalan uralmat biztosít a férfiaknak a többi családtag felett (*Goldfarb [2000]*),

így a háztartás „magánszférájában” az erőszak is láthatatlanná válik – egyrésztől teljesen, másrésztől pedig oly módon, hogy normatívan „magánügyként” kezelik.

Az FRA-adatfelvétel eredményeiből is látszik, hogy a 15 éves kora óta nemi alapú erőszakot átélteknek, a legsúlyosabb esetben is csak 14 százaléka fordult a rendőrséghez.

7. táblázat

A bántalmazott nők körében 15 éves kor óta átért szexuális vagy fizikai erőszak utáni kapcsolatfelvétel szervezetekkel, intézményekkel, 2012
(Distribution of contacts made with organisations, institutions by abused women since the age of 15 after experiencing sexual or physical violence, 2012)

Szervezet, intézmény	Százalék
Menedékház nőknek	2
Áldozatsegítő szervezet	1
Szociális segítő szervezet	5
Rendőrség	14
Ügyvéd vagy jogi segítő	30
Kórház	26
Orvos (házi vagy magán)	14
Egyházi szervezet	0
Egyéb	1

Forrás: FRA [2014a].

2. Kérdésmódszertan

A nemi alapú erőszak kérdőívek lekérdezése nemcsak speciális elméleti és empirikus tudást követel meg a kérdezőbiztosoktól, hanem kifejezetten ezekhez a kérdőívekhez igazított kérdezéstechnikát. Egyrésztől a kérdezt egy háztartásban élhet az elkövetővel – akit erőszakra sarkallhat, ha az áldozat beszél a bántalmazásról –, illetve kiskorú gyermekkel, akivel nem akarja megosztani a válaszait. Másrésztől a kérdező a reakcióival diszkomfortérzetet okozhat a válaszadónak, vagy éppen félreinformálhatja.

2.1. Tájékoztatás az interjú előtt

Fontos az interjúalanyok részletes tájékoztatása a kérdés előtt. Ha a kérdezőbiztosok – annak reményében, hogy kisebb lesz a válaszmegtagadás – nem nyújtanak

teljes tájékoztatást az interjú előtt, a kérdezettek becsapva érezhetik magukat (*Ellsberg–Heise* [2005]), ami egyrészt morálisan nem alátámasztható, másrészt növeli a disszimuláció kockázatát.

A kérdezőbiztosoknak ugyancsak figyelniük kell arra, hogy az interjú témáját csak a kérdezettnek szabad hallania, ha más is hallótávolságon belül tartózkodik, akkor például „egészségmagatartás” témájú kérdőívre kell hivatkozni, mivel a téma eleve veszélybe sodorhatja azokat, akik bántalmazó kapcsolatban élnek.

2.2. A privát kérdés fontossága

A kérdőívet szigorúan privát körülmények között kell lekérdezni. Ajánlott témát váltani abban az esetben, ha a partner vagy kiskorú gyermek hallótávolságba ér. Jó, ha a kérdezőbiztos ezt előre megbeszéli a válaszadóval, és előre megállapodnak egy témában, amire hirtelen át tudnak váltani szükség esetén.

2.3. Erőszak-narratívákra adott reakciók

A megtörtént erőszak(ok) elmesélése sokféle narratívában jelenhet meg az áldozat részéről. A trauma elmesélése megtörténhet a környezet reakciójának kontextusában vagy akár az elkövető narratívájában is, ami sokszor áldozathibáztató, önhibáztató, illetve az erőszakot lekicsinylő elemeket tartalmazhat (*NANE* [2015]). Nagyon fontos, hogy ezeket a narratívákat ne erősítsék meg a terepen dolgozók, illetve semmiképpen se bagatellizálják a megtörtént erőszakot. Ilyenkor a kérdező finoman lefordíthatja a kérdezett által adott válaszokat a kérdőívben kérdezettekre. Például: „*Persze, néha meglegyint, de ez minden kapcsolatban előfordul.*” Kérdező: „*Szóval többször megütötte önt.*”

A traumát átélt személyeknél előfordulhat, hogy érzelem nélkül beszélnek az erőszokról, mintha nem is velük történt volna meg az esemény. Ez egy disszociatív⁶ tünet, valójában nem az áldozat érzéketlenségét jelzi a megtörtént eseményekkel kapcsolatban (*Van der Kolk* [2014] 83. old.). Fontos, hogy ha az áldozat bármilyen formában beszél a vele megtörtént traumákról, ne ítélkezzünk. A traumatikus eseményekre többféle reakció lehetséges, „leküzdési stratégia” lehet a válasz, és mindenki máshogy reagál a vele megtörtént traumatikus eseményekre. A következő erőszak-

⁶ A disszociáció azt jelenti, amikor a trauma átélője úgy éli át azt, hogy eltávolítja magától, deperszonalizálja, mintha nem vele történe az esemény, hanem egy másik személlyel. Van, hogy csak a trauma idejére terjed ki a deperszonalizáció, van, hogy a mindennapi életre is. A disszociáció hatása lehet a traumás amnézia is, ami jelentheti azt, hogy a traumát átélt személy bizonyos dolgokra nem emlékszik a traumatikus élményből, vagy teljes amnéziában szenved a traumával kapcsolatban (*Van de Kolk–Fisler* [1995]).

narratívákra adott válaszokat mindenképpen kerülni kell: áldozathibáztatás, ítélet azzal kapcsolatban, hogy az áldozatnak, hogyan kellett volna viselkednie. Például: „Amikor az ágyhoz szorított teljesen lefagytam, nem tudtam ellenkezni.” Áldozathibáztató reakció: „Igen, lehet, hogy ha ellenkezett volna, nem tudják megerősokolni.” A lefagyás, ami szintén disszociatív tünet, gyakori pszichés „önvédelmi” reakció az áldozat részéről akkor, amikor (szexuális) erőszakot követnek el ellene. Ráadásul abban az esetben, hogyha az erőszak áldozata disszociált az erőszak megtörténtekeor, sokkal nagyobb valószínűséggel szenved majd később PTSD-ben (posttraumatic stress disorder – poszttraumás stressz zavar) (Herman [2011]). Semmiképpen nem kérdőjelezhető meg az áldozat viselkedése, amikor a traumatikus eseményt elköveték ellene. Akkor sem szabad ítélni, ha az áldozat esetlegesen házasságban, illetve párkapcsolatban él az erőszak elkövetőjével (NANE [2015]).

Ugyancsak kerülni kell a bántalmazóra tett megjegyzéseket, illetve a bántalmazó szidalmazását. A traumás kötődés miatt az áldozat viszonya ambivalens lehet az elkövetővel, így a bántalmazó szidalmazásával rossz érzések kelthetők a kérdészetben.

Összességében elmondhatjuk, hogy a kérdés során a kérdezőbiztosoknak kerülniük kell a teátrális és dramatikus reakciókat éppúgy, mint a szenvtelenséget. Az előbbi rossz érzést és szégyenérzetet okozhat, az utóbbi pedig olyan érzést keltet, mintha a kérdezőbiztos elvitatná a bántalmazott átélt fájdalmát.

2.4. Traumatikus állapot felismerése

A traumatizáltság, illetve a traumatikus állapot felismerésének képessége fontos, ha nemi alapú erőszak áldozatait kérdezzük a velük történt traumákról. A PTSD kialakulása felülreprezentált azok körében, akik nemi alapú erőszak áldozataivá válnak (Herman [2011]). A traumatizáltság tünetei azonosak a PTSD tüneteivel; PTSD-ről akkor beszélünk, ha a tünetek egy hónapnál tovább fennmaradnak (American Psychiatric Association [2013]). A PTSD tünetei a következők: traumatikus eseményre kényszerű visszaemlékezés, traumás eseményről való ismétlődő álmódás, beszűkülés, elalvási, illetve átalvási zavarok. Tehát a válaszadó lehet fáradt, nehézséget jelenhet neki a koncentráció. Továbbá az irritabilitás, illetve dühkitörések is tünetei a poszttraumás állapotnak, csakúgy, mint a hipervigilitás, azaz folyamatos készenléti állapot, felfokozott „vészjelzésekészség” – ilyenkor az érintett úgy érzi, hogy folyamatos veszélyben van, bármikor újra megtörténhet vele az átélt erőszak (American Psychiatric Association [2013]). A PTSD egyes tünetei nehezíthetik a kérdés menetét, illetve a kérdező számára meglepők, ijesztők is lehetnek, ha nincs tisztában azzal, hogy a tünetek az áldozat traumás állapotából fakadnak. A tünetek megjelenése különösen valószínű akkor, ha a túlélőket az átélt traumáról kérdezzük.

Ahogy azt már kifejtettük, a trauma alapvetően az én-narratívába való beilleszthetetlen esemény megélése, ami miatt nehéz róla beszélni, nehéz verbalizálni. Ráadásul a traumatikus eseményekhez sokszor szégyenérzet társul, ami miatt még nehezebb (idegeneknek) beszélni az átélt eseményekről. Bizonyos esetekben a traumát átélt személyek traumás amnéziában szenvednek, ekkor előfordulhat, hogy semmit nem tudnak felidézni a traumatikus eseményből (*Van de Kolk–Fisler* [1995]). Sokszor nem emlékeznek arra pontosan, hogy mi történt akkor, amikor az erőszakot elkövették ellenük, illetve, hogy az hogyan történt pontosan. Előfordulhat, hogy az erőszak áldozatai nem tudják időrendi sorrendben elmesélni az ellenük elkövetett erőszakot és annak körülményeit (*Herman* [2011], *Platt–Barton–Freyd* [2009]). Tehát ebben az esetben a válaszadó nem tud részletesen, pontosan válaszolni az átélt erőszakkal kapcsolatos kérdésekre, ami a trauma hatásaiból fakad. Ilyenkor fontos, hogy a kérdező végig nyugodt és türelmes maradjon, ne sűrgesse a válaszadót, illetve fogadja el, ha a válaszadó nem emlékszik, vagy nem tud választ adni az adott kérdésre. A válaszadó sokkos állapotba kerülése esetén azonnal félbe kell szakítani az interjút.

2.5. Félreinformálás kerülése

Kerüljük a félreinformálást, olyan információkat semmiképpen ne adjunk át az érintetteknek, melyekben mi magunk nem vagyunk biztosak. Például: „*A férjem akkor válik csak agresszívvá, ha iszik, amikor nem iszik, akkor mindig nagyon kedves, minden olyan, mint régen.*” Félreinformálás: „*Lehet, hogy akkor az lenne a megoldás, hogyha a partnere elmenne egy ,rehabra’ és akkor többé nem lenne agresszív.*” Sajnos a legtöbb esetben a tudatmódosító-szerek nem forrásai a bántalmazó viselkedésmódnak, hanem csupán gátlástalanabbá teszik az elkövetőt, ami segíti az erőszak elkövetését. Illetve az elkövetők sokszor használják kifogásként a tudatmódosult állapotot az erőszak elkövetésére (*Bancroft* [2003]). Azonban a legtöbb esetben a tudatmódosító-szerekről való leszokás, nem szünteti meg a bántalmazó viselkedésmódot.

Fontos, hogy ne keltsünk hamis reményt az érintettekben. Magyarországon sajnos kevés a férőhely a nők elleni erőszak áldozatait célzó menedékházakban, átmeneti lakhatást nyújtó intézményekben, illetve a hatóságok és az igazságszolgáltatás is sokszor diszfunkcionálisan működik, ha nők elleni erőszak ügyekről van szó (*Patent* [2019]). A jogrendszer alapvető felépítése nem veszi figyelembe a nők élményeit, még nők elleni erőszak ügyekben sem. Tehát többnyire a bírósági eljárások ahelyett, hogy igazságot szolgáltatnának, folyamatos retraumatizációnak teszik ki az áldozatot a sokszor áldozathibáztató, lekicsinylő, férfiközpontú attitűd által (*Sproncz* [2016], *Sándor* [2016], *Patent* [2019]). Ne biztassuk az érintetteket arra, hogy tegyenek feljelentést, illetve, hogy majd az igazságszolgáltatás megoldja a problémáikat, hanem irányítsuk a témához értő szervezetekhez, szakemberekhez az érintetteket.

2.6. Krízishelyzet

A terepen dolgozók találkozhatnak olyan esetekkel, ahol az érintett még akut veszélyben van, például párkapcsolatban él a bántalmazás elkövetőjével, illetve közeli kapcsolatban vannak. Az is előfordulhat, hogy a volt partner az elkövető, és még aktívan zaklatja az áldozatát. Ezekben a helyzetekben is nagyon fontos, hogy ne keltsünk hamis reményt az áldozatban, például, hogy az erőszak vagy a zaklatás elmúlik. A bántalmazó párkapcsolatok ciklusából lehet tudni, hogy az erőszakkitörések jellemzően a kapcsolat folyamatában eszkalálódnak (*Bancroft [2003]*). A következő figyelmeztető jelekből sejtethetjük, hogy az interjúalanyunk akut veszélyben lehet: az interjúalany retteg a partnere dühétől, lehangolt, szorongó, zavarban van, ha beszélnie kell erőszakról, rezignálnak, lemondónak látszik, illetve az is figyelmeztető jel lehet, ha a partner nehezen hagyja kettésben a kérdezőt az interjúalannyal, vagy megválaszolja az interjúalany helyett a kérdéseket (*NANE [2015]*). (A felsoroltak közül önmagában egyik sem egyértelmű figyelmeztető jel a párkapcsolati erőszakra).

Abban az esetben is találkozhatunk krízishelyzettel, ha az interjúalanyunk nincs akut veszélyben az erőszak elkövetője által. A feldolgozatlan, illetve a rövid időn belül történt traumák szintén jelenthetnek krízishelyzetet (*Herman [2011]*, *Van der Kolk [2014]*). Ebben az esetben fontos, hogy az adekvát szakértelemmel rendelkező szervezetekhez, szakemberekhez irányítsuk az érintetteket. Fontos, hogy az azt igénylő interjúalanyok részére a kérdezőbiztosoknál legyen nyomtatvány (amit könnyű elrejtene az érintettnek), amin össze van gyűjtve azon szervezetek elérhetősége, akik szakszerű segítséget tudnak nyújtani egy ilyen helyzetben. (E papír szerkesztése, nyomtatása és a kérdezőbiztosokhoz való eljuttatása az adatfelvételt szervezők felelőssége.) Fontos figyelmeztetni az érintettet, hogy a nyomtatványt mindenképpen olyan helyre rakja el, ahol a bántalmazó fél nem tudja megtalálni, mert ha megtalálja, az eszkalálhatja az erőszak kitörését. Illetve arra is figyelmeztessük az érintettet, hogy ha felkeresi valamelyik szervezetet, arról ne tájékoztassa az elkövetőt.

2.7. Segítségnyújtás

A kérdezőknek alapvetően nem feladatuk az áldozatoknak való segítségnyújtás, és ahogy már említettük az is fontos, hogy ne adjanak át olyan információt az érintetteknek, amelyben nem teljesen biztosak. Viszont nagy segítség lehet az áldozatok számára információt nyújtani arról, hogy hol kaphatnak segítséget. Emellett a nők elleni erőszak tematikájú kutatások során az is nagyon fontos, hogy a kérdezőbiztosoknak lehetőségük legyen feldolgozni a kérdezés során szerzett élményeiket, a kutatás szervezői teret biztosítsanak nekik arra, hogy tudjanak beszélni a kérdezés során szerzett tapasztalataikról.

2.7.1. Hova fordulhatnak az áldozatok?

A nyomtatványnak – amit igény esetén oda tudnak adni a kérdezőbiztosok az érintetteknek – tartalmaznia kell az éppen releváns kríziskezelő, jogvédő és segítő szervezetek elérhetőségét, valamint a szükségesebb vonatkozó jogszabályokat, mint például a feljelentéssel, távollattal kapcsolatos információkat. Jelenleg krízishelyzetben az Országos Kríziskezelő Központot (<http://bantalmazas.hu/>) kell hívni, ők azok, akik segíteni tudnak a menedékházakban való elhelyezésben. Ha valakinek információra van szüksége a nők elleni erőszakról, annak társadalmi kontextusáról, mechanizmusairól, illetve lelki segítségre van szüksége, akkor a NANE (Nők a Nőkért az Erőszak Ellen) (<http://nane.hu/>) segélyvonalát hívhatja. Jogi segítséget a Patent Egyesület (<https://www.patent.org.hu/>) tud nyújtani a nők elleni erőszak áldozatainak. Az Ökomenikus Segélyszervezet az ország nyolc különböző pontján megtalálható krízisambulanciáján (<https://www.segelyszervezet.hu>) komplex – lelki és jogi – segítséget nyújt az érintetteknek. Az állami áldozatsegítő szolgálatok, illetve a Fehér Gyűrű Egyesület (<http://fehergyuru.eu>) bűncselekmény áldozatainak nyújt komplex ellátást. Ezek mellett az érintettek a nők elleni erőszakról még a Nők Joga című honlapon (<http://www.nokjoga.hu/>) találhatnak információt. A Muszáj Munkacsoport honlapján (<http://muszajmunkacsoport.hu/>) a gyermekek elleni szexuális visszaélés mechanizmusairól, hatásairól olvashatók információk. A jogszabályokról, lehetséges jogi lépésekről és az áldozatsegítő szervezetekről az alodozatokjogai.hu oldalon kaphatnak információt az áldozatok.

2.7.2. Öngondoskodás: hova fordulhatnak a kérdezők

Az öngondoskodást azért emeljük ki, mert a 2012-es FRA-kutatás egyik módszertani konklúziója az volt, hogy a kérdezőket megviselte a kérdőívek lekérdezése, így a kutatás nem tudott a tervezett ütemben haladni (FRA [2014c]). A sok traumatikus esemény végighallgatása megviselheti a kérdezőt magát is (Herman [2011]). Nem mellesleg magában rejtheti a másodlagos traumatizáció⁷ lehetőségét is, ami főként a traumát átéltek emberekkel foglalkozó segítőket, szociális munkásokat, terapeutákat érinti (McCann–Pearlman [1990]), így a kérdezőbiztosok is ki vannak téve ennek a hatásnak a nemi alapú erőszak adatfelvételek esetében. A nemi alapú erőszakot vizsgáló kutatásoknál fontos azzal számolni, hogy a terepmunkát végzők nem tudnak hatékonyan haladni a kérdőívek lekérdezésével, illetve, sokszor szünetet kell tartaniuk a kérdőívek elkészítése között (FRA [2014c]). Érdekes ezzel a nehézséggel előre kalkulálni, illetve betervezni a kutatás menetébe.

⁷ Akkor beszélünk másodlagos traumatizációról, amikor a traumát átéltek ember környezete, illetve a segítő szakemberek, akik a trauma feldolgozásával foglalkoznak, elkezdik szintén reprodukálni a traumátüneteket (Herman [2011]).

Emellett ha van rá lehetőségünk fontos, hogy szervezzünk rendszeres találkozókat a kérdezőknek, ahol nemcsak a módszertani, illetve a kérdőívvel kapcsolatos kérdéseket beszéljük át, hanem a kérdezés során szerzett személyes élményeiket is megoszthatják (*Campbell et al.* [2009], *Ellsberg et al.* [2001]). A leghatékonyabb, hogyha erre külön szakembert tudunk alkalmazni, aki támogatni tudja a kérdezőket azokban a szituációkban, amelyekkel a kérdezés során találkoznak, illetve vezetni tudja azokat a találkozókat, amelyeken a kérdezés során szerzett tapasztalataikat beszéljük át. A kérdezők között lehetnek a nemi alapú erőszak által okozott traumákban érintett emberek, számukra különösen fontos lehet, hogy a kérdezés során felidézett traumákról tudjanak beszélni valakivel (*Ellsberg–Heise* [2005]). Ahogy már említettük, a traumatikus történetek végighallgatása önmagában is megterhelő lehet a kérdezők számára, emellett az azzal kapcsolatos frusztrációk is megjelenhetnek, hogy hiába van a kérdeztett adott esetben veszélyben, kilátástalan élethelyzetben, a kérdezőnek nem feladata és sokszor nem is adottak számára azok a lehetőségek, hogy segíteni tudjon az áldozatnak (*Ellsberg et al.* [2001]). Ezeknek az élményeknek a feldolgozásában sokat tud segíteni az, ha teret biztosítunk arra, hogy a kérdezők beszámoljanak a kérdezés során szerzett tapasztalataikról, érzéseikről, a kialakult frusztrációkról.

3. Túl a frontális előadáson: az interaktív képzés

Azon felül, hogy frontális előadás formájában átadjuk az elméleti, empirikus és kérdezőmódszertani ismereteket, rendelkezésünkre állnak interaktív eljárások a kérdezőbiztosok képzéséhez. Az interaktív képzés eszközei fontosak lehetnek ahhoz, hogy a kérdezők saját élményeiken keresztül gondolják végig a társadalom által közvetített áldozathibáztató attitűdöket a nemi alapú erőszakkal kapcsolatban, emellett lehetőséget kapjanak arra, hogy a saját attitűdjeiket felfedezzék, végig gondolják és felülírják. Ez lényeges abból a szempontból, hogy az interjúalanyok ne találkozzanak ilyen attitűdökkel a kérdezés során, illetve az előzetes traumatikus élményeik ne legyenek megerősítve (*Jansen et al.* [2004], *Ellsberg–Heise* [2005], *Campbell et al.* [2009]), valamint, hogy a disszimuláció kockázata csökkenjen. A következőkben olyan interaktív, kifejezetten a nemi alapú erőszak társadalmi háttérének és természetrajzának megértésére kifejlesztett eszközökből hozunk példákat, melyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a kérdezők megvizsgálják saját attitűdjeiket a nemi alapú erőszak jelenségével és áldozataival kapcsolatban. Emellett komplexebb képet kapjanak a nemi alapú erőszak társadalmi háttéréről, az egyenlőtlen és a nők elnyomását strukturálisan megalapozó nemi szerepekről, valamint a párkapcsolati erőszak termé-

szetrajzáról. Példát hozunk a kérdezés során használható eszközökre is, hogy a kérdezők tudatosabban tudjanak jelen lenni a terepmunkában az áldozatokkal, túlélőkkel történő interakciók során.

8. táblázat

Az interaktív képzés feladatai
(Tasks of the interactive training)

A feladat témája/ szakirodalom	Ajánlott feladat	A feladat célja
Nemi sztereotípiák, társadalmi elvárások (Margarida et al. [2009] 84–86. old.)	<ul style="list-style-type: none"> – Meg kell kérdezni a csoporttól, hogy a társadalom milyen sztereotíp szerepeket ír elő az „igazi nő” és az „igazi férfi” számára. – A facilitátornak össze kell gyűjteni és írásban rögzíteni a nemekkel szembeni elvárásokat. – A csoporttal közösen meg kell beszélni az összegyűjtött elvárásokat, a következő kérdések alapján: <ul style="list-style-type: none"> – Mikor kezdődnek ezek az elvárások a férfiak, illetve nők felé? – Milyen viszonyban állnak egymással ezek az elvárások? – Mennyire mondanak ellent egymásnak azok az elvárások, amelyeket egy-egy nemtől elvárunk? – Meg lehet felelni ezeknek az elvárásoknak? 	Annak tudatosítása, hogy milyen nemi szerepeket erőltet rá a társadalom az emberekre aszerint, hogy nőként vagy férfiként születnek.
Tények és tévhitek a nemi alapú erőszakról (Ellsberg–Heise [2005] 240–243. old.)	<ul style="list-style-type: none"> – Egy teremben ki kell rakni három kijelentést a falra, egymástól távol: egyetértek, nem értek egyet, nem tudom. – Egy-egy állítás felolvasása a nemi alapú erőszakkal kapcsolatos általános tévhitekről, tényekről. – Meg kell kérni a csoportot, hogy egy-egy állításnál a véleményük szerint válasszák ki, hogy hova állnak. – Minden állítás után meg kell kérni a csoportot, hogy mindenki indokolja meg, ki, miért választotta az adott kijelentést. 	A nemi alapú erőszakról alkotott tévhitek átbeszélése a csoportban, tévhitek eloszlátása a kérdezők között.
Nemi alapú erőszak társadalmi háttere (Ellsberg–Heise [2005] 240–243. old.)	<ul style="list-style-type: none"> – Írjuk fel egy táblára, hogy „nemi alapú erőszak”. – Meg kell kérni a csoportot, hogy jegyzetpapírra írjanak fel ötleteket, hogy mi okozhatja a nem alapú erőszakot. – Meg kell kérni a résztvevőket, hogy ragasszák fel az ötleteiket a táblára. – Egy-egy új ötletnél meg kell kérdezni a csoportot, hogy az elhangzott ötlet kapcsolódik-e egy másikhoz (okként vagy okozatként), és ha igen, át kell helyezni a jegyzetpapírokat, majd nyilakkal összekötni azokat, amelyek kapcsolódnak. – Közösen át kell beszélni az állításokat és strukturálni kell az ok-okozati összefüggéseket. – Közösen beszélgetni kell arról, hogy milyen következményei vannak az erőszaknak. 	A nemi alapú erőszak társadalmi hátterének tudatosítása, ok-okozati összefüggések átgondolása.

(A táblázat folytatása a következő oldalon)

(Folytatás)

A feladat témája/szakirodalom	Ajánlott feladat	A feladat célja
Párkapcsolati erőszak természetrajza (Campbell et al. [2009])	<ul style="list-style-type: none"> – Meg kell kérni a csoportokban résztvevőket, hogy olvassák el egy nő történetét, aki párkapcsolati erőszak áldozata volt. – Rajzoljanak fel egy térképet, ami azt mutatja, hogy milyen hatással lehet egy nő életére, hogyha bántalmazó párkapcsolatban él, hogy szűkül be az élettere, az életének különböző aspektusai. 	A párkapcsolati erőszak természetrajzának és annak tudatosítása, hogy hogyan hat egy nő életére, hogyha bántalmazó párkapcsolatban él.
Miért marad? (Ellsberg–Heise [2005] 240–243. old.)	<ul style="list-style-type: none"> – A résztvevőknek fel kell rajzolni/meg kell mutatni egy madárkalitkát. A kalitka rúdjai a különböző problémákat szimbolizálják, amelyekkel egy nő szembesül, amikor ki akar lépni egy bántalmazó párkapcsolatból. – Össze kell gyűjteni közösen, hogy mit szimbolizálhatnak ezek a rudak, milyen egyéni és társadalmi okai lehetnek annak, hogy nehéz kiszállni egy bántalmazó párkapcsolatból. 	Annak megértése, hogy a nők miért maradnak benne bántalmazó párkapcsolatokban.
Empátiagyakorlat – a figyelmes hallgatás gyakorlása (Campbell et al. [2009])	<ul style="list-style-type: none"> – Meg kell kérni a résztvevőket, hogy gondoljanak egy bosszantó történetre, ami az elmúlt hetekben történt velük. – A csoport tagjai álljanak párba és mondják el egymásnak a bosszantó történetet két percben. – Fontos, hogy, aki hallgatja a másikat, ne szóljon közbe, hanem nonverbális eszközökkel (bólogatás, hümmögés stb.) jelezze, hogy figyel a másokra. – Közösen meg kell beszélni, hogy milyen volt elmesélni a történetet, és milyen volt meghallgatni. 	Fontos, hogy a kérdezők ne szóljanak közbe, amikor az interjúalany, akit kérdeznek, egy traumatikus élményéről beszél. Ennek gyakorlása.
Segítheti a kérdezés a túlélő traumafeldolgozását? (Campbell et al. [2009])	<ul style="list-style-type: none"> – Át kell beszélni a kérdőív tartalmát, a következő kérdések alapján: <ul style="list-style-type: none"> – Melyik kérdés, milyen hatással lehet az interjúalanyra? – Mely kérdésekre könnyebb, illetve nehezebb válaszolni a csoport szerint? – Milyen kérdéseknél milyen problémák merülhetnek fel a kérdezés során? 	A kérdőív átbeszélése abból a szempontból, hogy milyen hatással lehet az az interjúalanyra.

4. Összegzés

A nemi alapú erőszak tematikájú kérdőívek a téma affektíven terhelt jellege és az esetlegesen objektíve veszélyes szituációk miatt, a válaszadók és a kérdezők biztonsága, illetve a válaszmegtágadás és a disszimuláció magas veszélye miatt a kérdezőbiztosok felkészítésekor speciális elméletet, valamint empirikus, illetve kérdezőmódszertani és interaktív képzést igényelnek.

Irodalom

- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION [2013]: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 5th Edition. Washington, D.C. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- BANCROFT, L. [2013]: *Why Does He Do That? Inside the Minds of Angry and Controlling Men*. Penguin. New York.
- BOLAS, C. [2018]: *The Shadow of the Object. Psychoanalysis of the Unthought Known*. Routledge. London, New York.
- BURT, M. R. [1980]: Cultural myths and supports for rape. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 38. No. 2. pp. 217–230. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.38.2.217>
- CAMPBELL, R. – ADAMS, A. E. – WASCO, S. M. – AHRENS, C. E. – SEFL, T. [2009]: Training interviewers for research on sexual violence: a qualitative study of rape survivors' recommendations for interview practice. *Violence Against Women*. Vol. 15. No. 5. pp. 595–617. <http://dx.doi.org/10.1177/1077801208331248>
- CAPEZZA, N. M. – ARRIAGA, X. B. [2008]: Why do people blame victims of abuse? The role of stereotypes of women on perceptions of blame. *Sex Roles*. Vol. 59. Issues 11–12. pp. 839–850. <http://dx.doi.org/10.1007/s11199-008-9488-1>
- CARUTH, C. [1996]: *Unclaimed Experience, Trauma, Narrative, and History*. John Hopkins University Press. Baltimore.
- CHAPLEAU, K. M. – OSWALD, D. L. – RUSSEL, B. L. [2008]: Male rape myths: the role of gender, violence, and sexism. *Journal of Interpersonal Violence*. Vol. 23. No. 5. pp. 600–615. <http://dx.doi.org/10.1177/0886260507313529>
- CRIPPEN, M. [2015]: *Theories of Victim Blame*. Senior Honors Projects. No. 66. pp. 1–27.
- ELLSBERG, M. C. – HEISE, L. – PENA, R. – AGURTO, S. – WINKVIST, A. [2001]: Researching domestic violence against women: methodological and ethical considerations. *Studies in Family Planning*. Vol. 32. Issue 1. pp. 1–16. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1728-4465.2001.00001.x>
- ELLSBERG, M. C. – HEISE, L. [2005]: *Researching Violence against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists. Exercises for Sensitizing Interviewers on Violence*. World Health Organization. Washington, D.C. <https://www.popcouncil.org/uploads/pdfs/horizons/whopathresviolappb.pdf>
- ERŐS F. [2001]: *Az identitás labirintusai*. Janus–Osiris. Budapest.
- ERŐS F. [2007]: *Trauma és történelem*. Szociálpszichológia és pszichoanalitikus tanulmányok. József Műhely Kiadó. Budapest.

- FERENCZI S. [1971]: Nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között. In: Buda B. (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai*. Gondolat. Budapest.
- FERENCZI S. [1982]: Felnőttek „gyermekanalízise”. In: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető. Budapest. <https://vmek.oszk.hu/04900/04934/html/ferenczi0121/ferenczi0121.html>
- FERENCZI S. [1997]: A relaxáció elve és a neokatarzis. In: *Ferenczi S. (szerk.): Technikai írások (1921–33)*. Animula. Budapest. 71–86. old.
- FRASER, N. [1990]: Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*. Nos. 25–26. pp. 56–80. <http://dx.doi.org/10.2307/466240>
- FREUD, A. [1994]: *Az én és az elhárító mechanizmusok*. Animula. Budapest.
- FREUD, S. [1986]: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Gondolat. Budapest.
- GOFFMAN, E. [1963]: *Behaviour in Public Places*. Free Press. New York.
- GLICK, P. – FISKE, S. T. [1997]: Hostile and benevolent sexism. Measuring ambivalent sexist attitudes toward women. *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 21. No. 1. pp. 119–135. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00104.x>
- GRUBB, A. – HARROWER, J. [2008]: Attribution of blame in cases of rape: an analysis of participant gender, type of rape and perceived similarity to the victim. *Aggression and Violent Behavior*. Vol. 13. No. 5. pp. 396–405.
- GRUBB, A. – TURNER, E. [2012]: Attribution of blame in rape cases: a review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and Violent Behavior*. Vol. 17. Issue 5. pp. 443–452.
- HAYES, R. M. – LORENZ, K. – BELL, K. A. [2013]: Victim blaming others: rape myth acceptance and the just World belief. *Feminist Criminology*. Vol. 8. No. 3. pp. 202–220. <http://dx.doi.org/10.1177/1557085113484788>
- HEISE, L. – ELLSBERG, M. – GOTTMOELLER, M. [2002]: A global overview of gender-based violence. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*. Vol. 78. No. 1 pp. S5–S14. [http://dx.doi.org/10.1016/S0020-7292\(02\)00038-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0020-7292(02)00038-3)
- HERMAN J. [2011]: *Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig*. Háttér, NANE. Budapest.
- JANSEN, H. A. F. M. – WATTS, C. – ELLSBERG, M. – HEISE, L. – GARCIA-MORENO, C. [2004]: Interviewer training in the WHO multi-country study on women’s health and domestic violence. *Violence Against Women*. Vol. 10. No. 7. pp. 831–849. <https://doi.org/10.1177/1077801204265554>
- KARDOS B. – SUDÁR O. [2019]: *Kapcsolódj be! – felvilágosítás az egyenlőségen alapuló szexuális kapcsolatért*. Tanári kéziköny. Patent Egyesület. Budapest.
- KELLY, L. [2003]: *Violence Against Women and Children. Vision, Innovation and Professionalism in Policing. VIP Guide*. Council of Europe Publishing. Strasbourg.
- KRANTZ, G. – GARCIA-MORENO, C. [2005]: Violence against women. *Journal of Epidemiology and Community Health*. Vol. 59. No. 10. pp. 818–821. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.2004.022756>
- LERNER, M. J. [1980]: *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*. Springer. Boston.
- LEYS, R. [2000]: *Trauma. A Geneology*. University of Chicago Press. Chicago.
- LÉNÁRD K. – TÉNYI T. [2001]: A Kései Ferenczi-írások és az interszubbektivitás elméletek néhány vonatkozása. *Thalassa*. 12. évf. 2–3. sz. 155–168. old.

- LOSEKE, D. R. [1989]: Violence is “violence”... or is it? The social construction of “wife abuse” and public policy. In: Best, J. (ed.): *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*. Routledge. New York. pp. 191–206.
- LONSWAY, K. A. – LOUISE, F. F. [1994]: Rape myths: in review. *Psychology of Women Quarterly*. Vol. 18. No. 2. pp. 133–164. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1471-6402.1994.tb00448.x>
- MARGARIDA, M. M. – PETRA, V. – RITA, M. – ALESSANDRA, P. – TÓTH GY. – REET, H. – NICOLA, H. – SALLY, C. [2009]: *Erő a változáshoz. Hogyan szervezzünk és működtessünk önszervező csoportokat párkapcsolati erőszak áldozatainak és túlélőinek*. AMCV, Associazione Artemisia, NANE, Tarttu Autonóm Nőmenhely, Women’s Aid Federation of England. <http://mek.oszk.hu/13700/13763/13763.pdf>
- MCCANN, L. – PEARLMAN, L. A. [1994]: Vicarious traumatization: a framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 3. No. 1. pp. 131–149. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00975140>
- MACKINNON, C. [1989]: Sexuality, pornography, and method: “Pleasure under patriarchy”. *Ethics*. Vol. 99. No. 2. pp. 314–346. <http://dx.doi.org/10.1086/293068>
- MUEHLENHARD, C. L. – KIMES, L. A. [1999]: The social construction of violence: the case of sexual and domestic violence. *Personality Social Psychology Review*. Vol. 3. No. 3. pp. 234–245. http://dx.doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_6
- NANE [2015]: *Miért marad? Családon belüli és párkapcsolati erőszak, hogy segíthetünk? Kézikönyv segítő foglalkozásúak számára*. Budapest.
- NYÚL B. – FERENCZY D. – KENDE A. – SZABÓ M. [2018]: A nemierőszak-mítoszok skála (Nemes) magyar adaptációja. *Alkalmazott Pszichológia*. 18. évf. 1. sz. 115–135. old. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2018/10/APA_2018_1_Nyul_et_al.pdf
- PAYNE, D. L. – LONSWAY, K. A. – FIZTGERALD, L. [1999]: Rape myth acceptance: exploration of its structure and its measurement using the Illinois rape myth acceptance scale. *Journal of Research in Personality*. Vol. 33. Issue 1. pp. 27–68. <http://dx.doi.org/10.1006/jrpe.1998.2238>
- PLATT, M. – BARTON, J. – FREYD, J. J. [2009]: A betrayal trauma perspective on domestic violence. *Violence Against Women in Families and Relationships*. Vol. 1. pp. 185–207.
- SÁNDOR B. [2016]: *Bíróságok monitorozása a párkapcsolati erőszakkal érintett esetek kezelésében*. Patent Egyesület. Budapest.
- SPRONZ J. [2016]: *A jog hálójában*. PATENT Egyesület. Budapest.
- TÓTH O. [2018]: A nők elleni párkapcsolati erőszak Magyarországon. Az elmúlt 20 év kutatási eredményeinek összegzése. *Socio.hu*. 30. sz. 1–28. old. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2018.4.1>
- VAN DER BRUGGEN, M. – GRUBB, A. R. [2014]: A review of the literature relating to rape victim blaming: an analysis of the impact of observer and victim characteristics on attribution of blame in rape cases. *Aggression and Violent Behavior*. Vol. 19. No. 5. pp. 523–531. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2014.07.008>
- VAN DER KOLK, B. A. – FISLER, R. [1995]: Dissociation and the fragmentary nature of traumatic memories: overview and exploratory study. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 8. Issue 4. pp. 505–525. <http://dx.doi.org/10.1002/jts.2490080402>
- VAN DER KOLK, B. A. [2014]: *The Body Keeps the Score. Mind, Brain and Body in the Transformation of Trauma*. Penguin. London.

- VIRÁGH SZ. [2011]: Trauma és történelem találkozása. Emlékezet reprezentáció és rítus. *Buksz.* 23. évf. 2. sz. 161–170. old.
- WALBY, S. [1990]: *Theorizing Patriarchy*. Basil Blackwell. Cambridge.
- WALBY, S. [2000]: Gender, nation and states in a global era. *Nations and Nationalism*. Vol. 6. No. 4. pp. 523–540. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1354-5078.2000.00523.x>
- WALBY, S. – MIHYLL, A. [2001]: New survey methodologies in researching violence against women. *British Journal of Criminology*. Vol. 41. No. 3. pp. 502–522. <http://dx.doi.org/10.1093/bjc/41.3.502>
- WALBY, S. – TOWERS, J. – FRANCIS, B. [2014]: Mainstreaming domestic and gender-based violence into sociology and the criminology of violence. *The Sociological Review*. Vol. 62. No. 82. pp. 187–214. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-954X.12198>
- WATTS, C. – ZIMMERMAN, C. [2002]: Violence against women: global scope and magnitude. *The Lancet*. Vol. 359. Issue 9313. pp. 1232–1237. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)08221-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(02)08221-1)
- WEST, C. – ZIMMERMAN, D. H. [1987]: Doing gender. *Gender and Society*. Vol. 1. Issue 2. pp. 125–151. <http://dx.doi.org/10.1177/0891243287001002002>
- YOUNG, I. M. [1990]: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press. New Jersey.

Internetes hivatkozások

- EIGE (EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY) [é. n.]: *What is Gender-based Violence?* <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/what-is-gender-based-violence>
- FRA (EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS) [2014a]: *Survey on Violence Against Women in EU (2012)*. <https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>
- FRA [2014b]: *Nőkkel szembeni erőszak: az Unió egészére kiterjedő felmérés. Az eredmények áttekintése*. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_hu.pdf
- FRA [2014c]: *Violence Against Women: An EU-wide Survey. Survey Methodology, Sample and Fieldwork. Technical report*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-survey-methodology-sample-and-fieldwork>
- HWL–ERRC (HUNGARIAN WOMEN’S LOBBY – EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE) [2013]: *Alternative Report Submitted to the UN CEDAW Committee for Consideration in Relation to the Examination of the Combined Seventh and Eighth Periodic Reports of Hungary*. Hungarian Women’s Lobby and the European Roma Rights Centre. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/HUN/INT_CEDAW_NGO_HUN_13260_E.pdf
- PATENT EGYESÜLET [2019]: *Az Áldozatvédelmi Irányelv gyakorlati megvalósulása párkapcsolati erőszak áldozatainak tapasztalatai alapján. Vicatis kutatási beszámoló: Magyarország*. <http://patent.org.hu/alphaindex/dokumentumok/a>